

KÜLÖNSZÁM

PETŐFI SÁNDOR

SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA

Akadémiai Kiadó, Budapest

Az Irodalomtörténetnek ez a jubileumi száma nem reprezentálja a magyar Petőfi-kutatás egészét. Nem teszi ezt, nem ez a feladata; ezt a reprezentálást valamennyi hazai és határon túli szaklap és irodalmi folyóirat együttesen végezheti csak el. Folyóiratunk szerény részt vállal a közös munkából, rendeltetéséhez hiven törekedve arra, hogy az irodalomtörténettel foglalkozóknak, s a magyar irodalom iránt hivatásszerűen érdeklődőknek minél szélesebb körét szólaltassa meg. Szerkesztési elképzeléseink kialakításában nagy szerepet játszott az a felismerés, hogy Petőfi még egy irodalomtörténeti folyóiratban sem csak egy szűk irodalomtörténeti réteg „ügye”, hanem a tudósokkal, kutatókkal együtt az íróké, tanároké, könyvtárosoké, népművelőké is. És nemcsak az iskola irodalmi leckéin, nemcsak a könyvkölsönzés áhítatos vagy rutinos inspekciós óráin, nemcsak a művelődési otthonok ünnepi rendezvényei vagy az irodalmi színpadok programgondjai közepette, hanem akkor is, amikor a publikációra érett, nyilvánosság elé kívánczó véleményeket vesszük számba. A tanároknak, tanítóknak, íróknak, közéleti tisztségviselőknek, a népművelés hivatásos gazdáinak ismerniük kell — hogy munkájukat jobban, pontosabban, szélesebb látókörrel végezzék — az irodalomtörténészek Petőfi-kutatásainak új és új eredményeit. De az irodalomtörténészeknek is tudniuk kell arról, hogyan látják Petőfit a tanárok, diákok, írók, tisztségviselők, hogy munkájukat jobban, pontosabban, szélesebb látókörrel végezhessék. Petőfiről szólva, Petőfire emlékezve talán szükségtelen hangoztatni ezt, hiszen ő róla éppen a költőtársak és költőutódok mondták — talán nem a legtöbbet, de a legtalálóbbat: Arany, Ady, Illyés Gyula. S őt, Petőfi Sándort, nemcsak a saját versei, hanem a költőutódok strófái is belerögztették a magyar köztudatba: Ady,

Babits, Juhász, József Attila, Benjámín László, Juhász Ferenc versei, prózaművei, . . . hogy csak példaként hivatkozzunk néhány névre.

Nem filosz-félenkség vagy álszerénység iratja velünk e bevezető cikk élére a magyar költők neveit. Még csak az a meggondolás sem szól bele a szerkezet kialakításába, hogy Petőfit ünnepelve illik felvonultatni a költőtársakat. Az irodalomtörténetnek mint tudományos tevékenységnek, legfőbb feladata a gondolattermelés. Érvényes gondolat nélkül nincs érvényes értékelés, helytálló elemzés, s még a pozitivista adatszolgáltatás értelme is a gondolattermelés elősegítésében rejlik. A gondolattermelés pedig nem a diploma- vagy tudományos fokozat biztosította privilégium, hanem — mondhatnánk — a kívánt gyakorlat szerint: a gondolattermelő képesség az, ami minősít. Egy költői mű értékeléséről szólva azokról kell említést tenni, akik — címeiktől függetlenül — valóban hozzájárultak az érvényes értékeléshez. Mint a magyar költők Petőfi megvilágításához.

De korunk és körünk irodalomtörténészeinek sem kell szégyenkezniök a hazai Petőfi-kutatások állása miatt. S ha már erről szólnunk, nyugodt lelkiismerettel hivatkozhatunk arra, hogy folyóiratunk, az Irodalomtörténet felszabadulása utáni újjáalakulásától kezdve tevékeny részt vállalt Petőfi marxista értékelésének kollektív munkájából. Jelképesnek is tekinthető, hogy az újjászervezett lap első — 1949-ben megjelent — számban látott napvilágot Lukács Györgynek a Petőfi-értékelésben is orientáló előadása, amelyet az újjászervezett Magyar Irodalomtörténeti Társaság alakuló ülésén mondott el; folyóiratunk második számában jelent meg József Attila Petőfi tüze című verskéziratának fakszimiléje, Király István Petőfi mint vízváltó című fontos tanulmánya, s a korai publikációk között találjuk azokat a cikkeket, amelyek Petőfi orosz — illetve szovjet-orosz — recepciójának fejezeteit ismertetik. S a további évfolyamokban is találkozunk a Petőfi-kutatás — nem mindig egyenletesen kirajzolódó — nyomaival. Ennek a több mint két évtizedes munkának is szerves folytatása ez a Petőfi-szám.

Ha arra a kérdésre keressük a választ: mi újat hozott a Petőfi-kutatásban, Petőfi-értékelésben az elmúlt negyedszázad irodalomtörténeti erőfeszítése, akkor erre a kérdésre bizonyára kötetnyi

tanulmánnyal válaszolhatna a szorgalmas és lelkiismeretes szemlélő. A szemle eredményeként bizonyára leszögezhetné, hogy előrelépett az irodalomtörténetírás Petőfi életrajzának a kutatásában; új eredmények születtek az életmű kiadásának kritikai gondozásában; a korábbinál nagyobb fényvel világítottuk meg Petőfi prózáját; lírájának és magatartásának plebejus demokratizmusát, költészetté lényegült eszméinek forradalmiságát, magyarságának európaiságát s európai látókörének magyar meghatározottságát jobban látjuk, mint azelőtt. Ilyen és ezekhez hasonló eredményekről lehetne — jó lelkiismerettel — számot adni. S talán a legközelebbi jövőben már a Petőfi-szótár első kötetének megjelenéséről is — dicsérve nyelvészeink munkáját.

Három szempontra hívjuk fel itt a figyelmet, mintegy kiemelve őket a haszonnal érvényesíthető szempontok sűrűjéből. Támadóinak válaszolva, az Összes Költeményekhez írott Előszóban — 1847 január elsején — ezt vetette papírra Petőfi, kritikusaik támadva :

„Ezen uraknak a magyar rímről és mértékről fogalmok sincs. Ők a magyar versekben latin metrumot és német kádenciát keresnek, s ez az én költeményeimben nincs, az igaz, de nem is akartam, hogy szorosan legyen. A magyar mérték és rím még nincs meghatározva, ez még ezután fog, ha fog, kifejlődni és meghatároztatni, e szerint róla nekem sincs tudatom, de van sejtésem. . . az ösztön vezet, s ahol ők engem rím és mérték dolgában a legnagyobb hanyagsággal vádolnak, talán éppen ott járok legközelebb a tökéletes, az igazi magyar versformához.”

Később, 1849. január 13-án kelt levelében ezt írta Petőfi Kossuth Lajosnak :

„Úgy hiszem, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem pretenziót, hanem tényleget mondok) a magyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje, megjelenésem előtt hírért sem hallotta ennek az eszmének, amelyért most harcol. . .”

Az előbbi idézetből arra lehet következtetni, hogy — bár Petőfi tapintatosan fogalmazott — a költő tisztában volt lírája formai újító értékével, volt „sejtése” arról, mit jelent az a magyar költészet történetében, ha valaki nem „szorosan” alkalmazza a régebben

használt metrumot, s „hanyagságával” voltaképpen az „igazi magyar versformához” közeledik. Annak klasszikus kifejtését valószínűleg meg. És tisztában volt Petőfi azzal is, erről a másodikként idézett szövegrész győzhet meg, hogy költészete, egész életvitele a szabadság új eszméjének inkarnációja a magyar történelemben. Hogy az ő dalai voltak-e a „szabadság első leckéje” Magyarországon, arra a pontoskodó filológus talán csóválhatná a fejét, de aki a költői megfogalmazások lényegére érzékeny, az nagyon jól tudja, hogy Petőfi igazat írt itt is. Nos, a két első leckét, a metrikait és az eszmeit, a formait és a politikait hosszú időn keresztül külön kezelte az irodalomtörténetírás, a különkezelés sokféle változatát produkálva a változó évtizedekben. S éppen Adyknak már említett írásai és Illyés írói biográfiája jelezte az együttes kezelés igényét. Ez az igény szilárdult meg, vált módszeressé a marxista Petőfi-irodalomban, nemcsak Révai József orientáló előadásában, hanem az ő nyomán kibontakozó, egyben-másban vele is vitázó Petőfi-kutatásban. Folyamatról, tendenciáról, megvalósításra fogott szándékról van itt szó, s nem befejezett munkáról, lezárult munkaszakaszról. De ez a törekvés mint törekvés, is biztató és eredményeket jelző: Petőfi a magyar tudomány és a marxizmus termékeny találkozását dicséri.

Másodszor arra kell rámutatnunk, hogy az elmúlt negyedszázad Petőfi-értékelései nyomán pontosabban és szervezesebben tudjuk behelyezni Petőfit a korabeli világirodalomba, illetve: pontosabban és szervezesebbnek látjuk Petőfi objektív világirodalmi helyét, mint korábban. Turóczy-Trostler József eszméltető tanulmányai, majd Sőtér István esszéi után a kutatók egész csoportja foglalkozott és foglalkozik Petőfi európai helyének tartalmas meghatározásával. Foglalkoztak ezzel a feladattal régebben is, polcokat töltenek meg azok a dolgozatok, tanulmányok, amelyek Petőfi külföldi recepcióját, a külföldi eszmék és irodalmak Petőfire gyakorolt hatását ismertetik. Az elmúlt évtizedekben azonban nem csupán egy kutatási hagyomány folytatásáról volt szó. A marxista Petőfi-kutatás arra törekedett, hogy túllépve a pozitivisták hatáskutatás és a szellemtörténeti konstrukciók körein és örvényein, Petőfi valóságos világirodalmi helyének meghatározását közelítse meg, Ezt a törekvést pedig csak akkor koronázhatja siker, ha a világirodalmi összefüggések kutatásá-

ban szakítunk a puszta motívumegyezések, motívumhasonlóságok „kipreparáldásával”, általában szakítunk a műelemek történelmileg konkrét funkcióját figyelmen kívül hagyó komparatizmussal. E szakítások önmagukban nem elegendőek a helyes módszerek és kritériumok felismeréséhez. Az irodalmon belül akkor tájékozódhatunk és tájékoztatathatunk a valóságnak megfelelően, ha tudományosan megalapozottak a „háromszögelési pontjaink” az irodalmon kívül. Ahhoz, hogy egzakt módon közelítsük meg Petőfi életművének világirodalmi helyét és jelentőségét, fel kell ismernünk Petőfi tágabb kelet-európai, s szűkebb közép-kelet-európai, magyar bázisának szerves helyét az európai és világtörténelemben. A „szerves hely” fogalmán e világtáj, s benne hazánk történelmének a „helyi” sajátosságokkal az egyetemesbe illeszkedő, s azt eképpen gazdagító törvényét értjük. A különösnek ez az illeszkedési törvénye — megfelelő áttételeken keresztül — hozzásegít az irodalmi jelenségek népi-nemzeti sajátosságainak világirodalmi fesztávú szemléletéhez. Annak felismeréséhez, hogy a sajátos és általános a műalkotás világában egyszerre, egymást áthatva jelentkezik. A klasszikusoknál — mint Petőfi műveiben is — szétválaszthatatlanul. Ez a megközelítés alkalmas arra, hogy Petőfi frázisszerűen emlegetett magyar specialitásaiban, népi líraiságában felfedezzük a világirodalomba illeszkedő közép-kelet-európai értéket, s az európai történelemre, eszmékre és irodalomra visszhangzó Petőfi-művekben a „hazai megrendelés” esztétikumná lényegült meghatározásait. Ebben az értelemben korántsem befejezett a Petőfi-kép, s népünk „lírai alapélménye”, a Petőfi-élmény még számos új érték- és élménymozzanattal gazdagodhat.

A harmadik szempont tulajdonképpen „irodalmon kívüli”, de irodalmi tudatunkat, s nem utolsó sorban Petőfi-képünket érintő szempont. Arról van szó, hogy amióta a nép úr lett az országban, amióta a nép nem mástól kér, hanem magának ad, amióta ott a haza, ahol a jog és a köztulajdon, amióta „rabokból ismét emberek” lettek a dolgozók, amióta nem puszta dőlm a bőség kosara, az egyenlő jog és a szellem élvezete, azóta — talán öntudatlanul is — másként látjuk azokat az elődöket, köztük az első sorban Petőfi Sándort, akik a nép független és gazdag hazájáról, az emberiséghez méltó szintre emel-

kedő szabad emberről, szabad magyarról írtak verseket. Petőfit gyakran nevezték üstökösnek, csodának, mesebelinek, magányos szirtfoknak, égből alászállottnak, nem-közénk-valónak, tüneménynek, a nem mindig tartalmasan lelkesedő utódok. E frázisáradatban azonban volt „logika”: istenítve is távolítani lehetett a földi realitástól mindazt, amit Petőfi programként nyújtott át népének, nemzétének, az emberiségnek. Ez a „logika” jelentkezett a tudományosabb igényű feldolgozásokban is. Beszédes kis antológiát lehetne összeállítani azokból a nézetekből, amelyek a magyarságtól idegennek minősítették Petőfi forradalmiságát. (Csak valahogy Ady bele ne kerüljön ebbe az antológiába: ő elsősorban a nemzeti elmaradottságot ostorozta a Petőfi-forradalmiság „idegenségének” emlegetésével!)

Legújabbán népiünk negyedszázados történelme „igazolta vissza” Petőfi programját. Amióta ez a gyakorlati visszaigazolás folyik, azóta aligha lehet „csodának”, a magyar irodalomba más égitestről érkezett tüneménynek, „egyszeri”, „folytathatatlan” fenoménnek tisztelni Petőfit. Amióta a gyakorlati visszaigazolás folyik, azóta nagyobb a hajlam arra, hogy szervesen magyarnak tekintse a közvélemény és a közvéleményt informálók közvéleménye is Petőfinek nemcsak a népdalait, hanem a politikai költészetét is, nemcsak tájfestő líráját, hanem királypusztító strófáit is. Történelmi valósággá kezd válni (kezd, csak kezd!) Petőfi programja, s ettől realisabbnak, hozzánk közelebb állónak, korszerűbbnek és bonyolultabbnak látjuk a programadót is. Nem tévedések nélkül, nem torzítások nélkül tört magának utat ez az igazabb Petőfi-kép, de utat tört és tör: ezt kívánjuk szolgálni az Irodalomtörténet Petőfi-számával is.

*

Befejezésként pedig adjunk teret a kegyeletnek, emlékezzünk és emlékeztessünk azokra, akik a felszabadulás óta inspirálóan, buzdítva és szorgalommal tettek szolgálatot Petőfi ügyének, s ma már nincsenek az élők sorában. Tisztelettel emlékezzünk Lukács Györgyre és Révai Józsefre, Turóczi-Trostler Józsefre és Hatvany Lajosra, megőrizzzük Dienes András, Forgács László, Inre Lajos, Mezősi Károly munkásságának eredményeit.

Az Irodalomtörténet
szerkesztő bizottsága